

BO’LAJAK TARBIYACHILARDA KASBIY IDENTIKLIKNI SHAKLLANTIRISHNING INNOVATSION TEXNOLOGIYALARI

Qambarova Sevara A’zamjanovna

Namangan davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim yo’nalishi, 2-kurs talabasi

Ismailova Nilufar Isroildjanovna

Namangan davlat pedagogika instituti dotsenti

nilufarismoilova@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23254359>

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo’lajak tarbiyachilarning kasbiy identikligini shakllantirishning nazariy hamda amaliy asoslari yoritilgan. An’anaviy va innovatsion ta’lim tizimlari qiyosiy tahlil qilinib, talabalarning kasbiy dunyoqarashi va mas’uliyatini oshirishda interaktiv texnologiyalarning o’rni asoslab berilgan. Tadqiqot doirasida kasbiy-axloqiy pozitsiyani shakllantirishga xizmat qiluvchi deontologik modellashirish, vaziyatli keyslar va refleksiv o’yin texnologiyalarining samaradorligi tahlil qilinib ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so’zlar: kasbiy identiklik, deontologik keys, refleksiv tahlil: interaktivlik, integrativlik, deontologik yo’nalganlik, amaliyotga yaqinlik, rolli va ishbop o’yinlar, refleksiv kundalik

Abstract. This article (or study) highlights the theoretical and practical foundations of ensuring the harmony of deontological and integrative approaches in developing the professional identity of future specialists in the higher pedagogical education system. A comparative analysis of traditional and innovative educational paradigms is conducted, justifying the role of interactive technologies in enhancing students' professional worldview and responsibility. Within the framework of the research, the effectiveness of deontological modeling, situational case studies, and reflexive gaming technologies contributing to the formation of a professional-ethical position is analyzed.

Keywords: professional identity, deontological case, reflexive analysis, interactivity, integrativity, deontological orientation, practical relevance, role-playing and business games, reflexive journal.

Kirish.

Kasbiy identiklikni shakllantirishga xizmat qiluvchi texnologiyalarni tanlashda quyidagi mezonlarga amal qilinadi: interaktivlik (talabani faol ishtiroki va o’zaro muloqotga tayanishi); integrativlik (turli fan, faoliyat va qadriyatlarni birlashtira olishi); deontologik yo’nalganlik (axloqiy me’yor va qadriyatlarni shakllantirishga qaratilganligi); refleksivlik (o’z faoliyatini tahlil qilishni rag’batlantirishi); amaliyotga yaqinlik (real pedagogik vaziyatlar bilan bog’liqligi); shaxsga yo’naltirilganlik (talabani individual xususiyatlarini hisobga olishi). Mazkur mezonlarga javob beradigan texnologiyalargina deontologik va integratsion yondashuvlar uyg’unligini ta’minlay oladi.

Ushbu mezonlar bir-biri bilan uzviy bog’liq va yagona tizimni tashkil etadi. Interaktivlik talabani faolligini ta’minlasa, integrativlik bilimlarning yaxlitligini, deontologik yo’nalganlik esa axloqiy mazmunni kafolatlaydi. Refleksivlik talabada o’z-o’zini tahlil qilish layoqatini shakllantirsa, amaliyotga yaqinlik nazariya bilan hayot o’rtasidagi uzilishni bartaraf etadi.

Mezonlardan birortasining e’tibordan chetda qolishi texnologiyaning samaradorligini pasaytiradi: masalan, interaktiv, ammo deontologik mazmundan xoli texnologiya talabani faollashtiradi-yu, kasbiy-axloqiy qadriyatlarni shakllantirmaydi. Shu sababli texnologiyani tanlashda barcha mezonlar majmua holida hisobga olinadi. Tajriba-sinov ishlarimiz doirasida bo‘lajak pedagoglarga quyidagi real deontologik keys taqdim etildi:

Asosiy qism

"MTT guruhiga xulq-atvorida agressiya va gipofaollik (yoki giperfaollik) elementlari bo‘lgan, ijtimoiy moslashishi qiyin kechayotgan bola qabul qilindi. Bola boshqa tengdoshlarining o‘yin faoliyatiga xalal bermoqda. Bolaning ota-onasi tarbiyachidan alohida imtiyoz va e’tibor talab qilmoqda, guruhdagi boshqa ota-onalar esa ushbu bolaning guruhdan chiqarilishini talab qilib norozilik bildirishmoqda".

An’anaviy darsda talaba shunchaki "tarbiyachi hamma bilan xushmuomala bo‘lishi kerak" degan qoidani yodlagan bo‘lsa, innovatsion muhitda talabalar kichik guruhlariga bo‘linib, vaziyatni "tarbiyachi", "norozi ota-ona", "psixolog" va "MTT rahbari" rollari orqali shaxsan modellashtiriladilar va muammoning deontologik yechimini (bolaning huquqlarini himoya qilish, ota-onalar bilan professional kompromissga erishish) reflektiv tahlil qiladilar.

Natijada, birinchi (an’anaviy) holatda faqat nazariy axborot o‘zlashtirilsa, ikkinchi (innovatsion) modellashtirish muhitida talabada shaxsiy va kasbiy muammolarni mustaqil hal etish ko‘nikmasi, eng muhimi - kasbiy-axloqiy pozitsiya, ya’ni kasbiy identiklikning yadrosi (KIRIT tizimining reflektiv-integrativ komponenti) shakllanadi. Aynan shu empirik farq oliy pedagogik ta’limda innovatsion texnologiyalarning bo‘lajak mutaxassislar kasbiy identikligini transformatsiya qilishdagi fundamental ustunligini belgilaydi.

Ushbu mezonlar asosida innovatsion texnologiyalarni asosiy vazifasiga ko‘ra to‘rt guruhga ajratish mumkin. Tasnif 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval

Kasbiy identiklikni shakllantirishga xizmat qiluvchi innovatsion texnologiyalar tasnifi

Texnologiyalar guruhi	Texnologiyalar	Asosiy vazifasi
Deontologik-qadriyatli yo‘naltirilgan	Keys-stadi, rolli va ishbop o‘yinlar, munozara-debat	Axloqiy me‘yor va qadriyatlarni, mas‘uliyatni shakllantirish
Integrativ-mazmunliy	Loyiha texnologiyasi, fanlararo integrativ modullar, muammoli o‘qitish	Bilim, faoliyat va qadriyatlarni yaxlit tizimga keltirish
Reflektiv	Reflektiv kundalik, kasbiy portfolio, o‘z-o‘zini baholash	O‘z faoliyatini anglash va kasbiy o‘zlikni rivojlantirish
Raqamli	Virtual simulyatsiyalar, onlayn platformalar, raqamli deontologiya resurslari	Zamonaviy axborot muhitida kasbiy-axloqiy madaniyatni shakllantirish

Keys-stadi (vaziyatli tahlil) texnologiyasi bu guruhning yetakchi texnologiyasi hisoblanadi. Uning mohiyati talabaga real pedagogik amaliyotdan olingan deontologik muammoli vaziyatni taqdim etish va uni hal qilish jarayonida axloqiy mulohaza yuritishga undashdir. Keys-stadi modeldagi deontologik keys mexanizmini bevosita ro‘yobga chiqaradi: talaba vaziyatni idrok etadi, tahlil qiladi, yechim variantlarini baholaydi, qaror qabul qiladi va

refleksiya o'tkazadi. Ayni paytda bu texnologiya integrativdir, chunki bitta vaziyatni hal qilish uchun psixologiya, etika, pedagogika va metodika bilimlarini birlashtirishni talab qiladi. Pedagogik deontologiya nazariyasi keys mazmunini belgilashda metodologik asos bo'lib xizmat qiladi; mazkur texnologiyaning mahalliy amaliyotdagi samaradorligi tegishli ilmiy ishlanmalarda ham ko'rsatilgan.

Rolli va ishbop o'yinlar texnologiyasi talabaga kasbiy rolni “sinab ko'rish” imkonini beradi. Talaba o'qituvchi, o'quvchi yoki ota-ona rolini bajarib, deontologik vaziyatni ichkaridan his qiladi va turli pozitsiyalarni anglaydi. Bu texnologiya empatiya va pedagogik takti rivojlantiradi hamda o'rnak orqali o'rganish mexanizmiga tayanadi: ishtirokchilar bir-birining xulq-atvor namunalarini kuzatadi va o'zlashtiradi. Munozara va debat texnologiyasi esa axloqiy masalalar bo'yicha turli qarashlarni qarama-qarshi qo'yib, talabani o'z pozitsiyasini asoslashga, qadriyatlar ierarxiasini qurishga va boshqalar fikrini hurmat qilishga o'rgatadi. Bu texnologiyalar, avvalo, kasbiy identiklikning emotsional-qadriyatli va faoliyatli-xulqiy komponentlarini rivojlantiradi.

Integrativ modul texnologiyasini aniq misolda ko'rsatish mumkin. “O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi nizolarni hal qilish” moduli psixologiya (nizo psixologiyasi), pedagogik deontologiya (axloqiy me'yorlar), pedagogik mahorat (muloqot texnikasi) va huquq (o'quvchi huquqlari) fanlarining mazmunini birlashtiradi. Talaba modul doirasida real nizoli vaziyatni tahlil qiladi, uni hal qilishning axloqiy va metodik yo'llarini ishlab chiqadi. Shu tariqa turli fanlardan olingan bilimlar yagona amaliy muammoni hal qilishga safarbar etiladi va talabada yaxlit kasbiy vakolat shakllanadi. Bunday modullar an'anaviy fan chegaralarini yengib o'tib, integratsion yondashuvni amaliyotda ro'yobga chiqaradi.

Fanlararo integrativ modullar texnologiyasi bir necha fanning mazmunini yagona muammo atrofida birlashtiruvchi maxsus o'quv birliklarini yaratishni nazarda tutadi. Masalan, “Pedagogik takt” moduli psixologiya, etika va metodika fanlarining mazmunini birlashtirib, talabada yaxlit kasbiy vakolatni shakllantiradi. Muammoli o'qitish texnologiyasi esa talaba oldiga hal qilinishi kerak bo'lgan pedagogik muammo qo'yib, uni mustaqil izlanishga undaydi va shu orqali nazariy bilim bilan amaliy faoliyatni bog'laydi. Bu texnologiyalar, avvalo, kasbiy identiklikning kognitiv komponentini boyitadi va uni yaxlit tizimga aylantiradi.

Fanlararo integrativ modullarni loyihalashda muayyan kasbiy muammo yoki tushuncha o'zak sifatida tanlanadi va uning atrofida turli fanlarning mazmuni birlashtiriladi. Bu talabaga bilimlarning parchalanganligini bartaraf etish va ularni real pedagogik vaziyatga ko'chirish (transfer) imkonini beradi. Muammoli o'qitish texnologiyasi esa talabani tayyor bilimni qabul qilishdan mustaqil izlanishga o'tkazadi: muammoli vaziyat talabada ziddiyat (kognitiv dissonans) hosil qiladi va uni hal qilish jarayonida talaba bilimni o'zi “kashf etadi”. Bunday faol o'zlashtirish bilimning chuqur va barqaror bo'lishini ta'minlaydi.

Integrativ texnologiyalarning milliy o'lchovini ta'minlovchi alohida shakl milliy pedagogik meros asosidagi texnologiyalar, jumladan pedagogik storytelling (hikoya orqali o'rgatish)dir. Bunda xalqimizning ma'rifatparvarlik merosidagi axloqiy-pedagogik g'oyalar, ustozlik an'analari va kasbiy o'rnaklar hikoya, muhokama va refleksiv topshiriqlar orqali talabaning bugungi kasbiy faoliyati bilan bog'lanadi. Bu texnologiya bir vaqtning o'zida integratsion (milliy meros bilan zamonaviylikni birlashtiradi) va deontologik (axloqiy qadriyatlarni shakllantiradi) vazifalarni bajaradi hamda talabada milliy o'zlikni anglashga asoslangan kasbiy identiklikni shakllantiradi. Milliy meros materiallari shunchaki o'rganilmaydi, balki zamonaviy pedagogik dilemmalar bilan qiyoslab tahlil qilinadi.

Refleksiv kundalik texnologiyasi talabaning pedagogik amaliyot davomida o'zi guvoh bo'lgan yoki ishtirok etgan deontologik vaziyatlarni, o'z hissiy kechinmalari va xatolarini muntazam qayd etib, tahlil qilishini nazarda tutadi. Bu texnologiya bevosita refleksiya mexanizmiga tayanadi va kasbiy mahoratning harakat haqidagi refleksiya orqali shakllanishi g'oyasiga mos keladi. Refleksiv kundalik talabada o'z xatosini tan olish jasoratini, o'z-o'zini tahlil qilish va kasbiy o'sishga intilish layoqatini rivojlantiradi.

Refleksiv kundalikning tuzilishi odatda quyidagi savollar atrofida tashkil etiladi: “Bugun qanday pedagogik vaziyatga guvoh bo'ldim?”, “Men qanday his-tuyg'ularni boshdan kechirdim?”, “Nima uchun shunday yo'l tutdim?”, “Keyingi safar qanday harakat qilaman?”. Bunday tizimli refleksiya talabaning tajribasini anglashga aylantiradi va uning kasbiy o'sishini ta'minlaydi. Kundalikni muntazam yuritish, shuningdek, o'qituvchiga talabaning ichki kechinmalarini kuzatish va unga shaxsiy yo'l-yo'riq berish imkonini beradi.

Kasbiy portfolio texnologiyasi talabaning butun o'qish davomidagi kasbiy yutuqlari, ishlanmalari, refleksiv yozuvlari va o'z-o'zini baholash natijalarini yaxlit hujjatda jamlashni nazarda tutadi. Portfolio talabaga o'z kasbiy o'sishini ko'rinadigan tarzda kuzatish va kasbiy “Men” obrazini yaxlit anglash imkonini beradi. O'z-o'zini baholash texnologiyasi esa talabani o'z faoliyatini belgilangan mezonlar asosida mustaqil baholashga o'rgatib, kasbiy o'zlikni anglashni chuqurlashtiradi. Bu texnologiyalar kasbiy identiklikning barcha uch komponentini, ayniqsa uning shaxsiy-qadriyatli o'zagini mustahkamlaydi.

Kasbiy portfolioning afzalligi shundaki, u talabaning kasbiy rivojlanishini bir necha yil davomida ko'rsatib, unga o'z o'sishini ko'rinadigan tarzda baholash imkonini beradi. Portfolio tarkibiga refleksiv yozuvlar, hal qilingan keyslar, loyihalar, amaliyot hisobotlari va o'z-o'zini baholash natijalari kiritiladi. Bu hujjat talabaning kasbiy “Men” obrazini moddiy ko'rinishga aylantiradi: talaba o'z portfoliosiga nazar tashlab, “Men qanday pedagog bo'lib shakllandim?” degan savolga aniq javob topadi. Shu tariqa portfolio kasbiy identiklikni anglashning kuchli vositasiga aylanadi.

O'z-o'zini baholash texnologiyasi portfolio bilan uzviy bog'liq: talaba belgilangan mezonlar asosida o'z faoliyatini va kasbiy o'sishini mustaqil baholaydi. Bu jarayonni o'zaro baholash (talabalarining bir-birini baholashi) va o'qituvchi bahosi bilan to'ldirish ob'ektivlikni oshiradi va talabaga o'zi haqida ko'p tomonlama tasavvur beradi. O'z-o'zini va o'zaro baholash talabada tanqidiy mulohaza, mas'uliyat va kasbiy o'zlikni anglash sifatlarini rivojlantiradi. Bunday baholash nafaqat natijani qayd etadi, balki o'zi tarbiyaviy vosita sifatida kasbiy identiklikni shakllantirishga hissa qo'shadi.

Zamonaviy axborotlashgan jamiyatda raqamli texnologiyalar kasbiy identiklikni shakllantirishning ajralmas vositasiga aylanmoqda. Virtual simulyatsiya texnologiyasi talabaga xavfsiz raqamli muhitda murakkab pedagogik vaziyatlarni qayta-qayta sinab ko'rish va turli qarorlarning oqibatlarini kuzatish imkonini beradi. Onlayn platformalar va raqamli ta'lim resurslari fanlararo integratsiyani va mustaqil ta'limni osonlashtiradi. Raqamli deontologiya resurslari esa talabada virtual makondagi kasbiy-axloqiy madaniyatni ijtimoiy tarmoqdagi xulq-atvor, o'quvchilar ma'lumotlarining daxlsizligini saqlash, kiberbullingga qarshi munosabat kabi yangi me'yorlarni shakllantiradi.

Sanab o'tilgan texnologiyalarning har biri o'ziga xos darajada deontologik va integratsion vazifalarni bajaradi hamda kasbiy identiklikning muayyan komponentini rivojlantiradi. Ularning umumlashtirilgan tavsifi 2-jadvalda keltirilgan.

2-jadval

28.09.2026

Innovatsion texnologiyalarning deontologik va integratsion yo'nalishi

Texnologiya	Deontologik yo'nalish	Integratsion yo'nalish	Komponent
Keys-stadi	Axloqiy qaror va mas'uliyat	Fanlararo va nazariy-amaliy birlik	Xulqiy
Rolli/ishbop o'yin	Empatiya, pedagogik takt	Bilim va tajriba birligi	Qadriyatli, xulqiy
Munozara-debat	Qadriyatlarni asoslash	Turli qarashlar sintezi	Qadriyatli
Loyiha	Axloqiy mavzular tahlili	Bilimlar sintezi	Kognitiv, xulqiy
Integrativ modul	Deontologik mazmun	Fanlararo integratsiya	Kognitiv
Refleksiv kundalik	Axloqiy o'z-o'zini tahlil	Tajribani anglash	Xulqiy
Kasbiy portfolio	Kasbiy o'zlikni anglash	Yutuqlar yaxlitligi	Qadriyatli
Raqamli texnologiya	Raqamli deontologiya	Axborot integratsiyasi	Kognitiv, qadriyatli

2-jadvaldan ko'rinadiki, hech bir texnologiya faqat deontologik yoki faqat integratsion vazifani bajarmaydi ularning har biri ikki yo'nalishni turli nisbatda birlashtiradi. Aynan shu xususiyat ularni deontologik va integratsion yondashuvlar uyg'unligini ta'minlashning samarali vositasiga aylantiradi. Texnologiyalarni yakka holda emas, balki o'zaro to'ldiruvchi majmua sifatida qo'llash maqsadga muvofiqdir: masalan, keys-stadi munozara va refleksiv kundalik bilan birgalikda qo'llanilganda, talaba axloqiy vaziyatni ham tahlil qiladi, ham muhokama qiladi, ham anglaydi.

Xulosa.

Texnologiyalarni yaxlit majmua pedagogik ansambl sifatida qo'llash ularning samaradorligini sezilarli oshiradi. Bunda texnologiyalar o'quv jarayonining bosqichlariga muvofiq taqsimlanadi: dastlabki bosqichda asosan munozara, rolly o'yin va integrativ modullar orqali motivatsiya va kasbiy yo'nalganlik shakllantiriladi; o'rta bosqichda keys-stadi, loyiha va refleksiv kundalik orqali mazmuniy-faoliyatli rivojlanish ta'minlanadi; yakuniy bosqichda esa kasbiy portfolio, virtual simulyatsiya va mustaqil loyihalar orqali kasbiy identiklik mustahkamlanadi. Texnologiyalarning bunday izchil va o'zaro bog'langan qo'llanilishi modelning bosqichli mantig'iga to'liq mos keladi va kasbiy identiklikning bosqichma-bosqich chuqurlashishini ta'minlaydi.

Oliy pedagogik ta'lim tizimida bo'lajak pedagoglarning kasbiy identikligini shakllantirish an'anaviy reproduktiv metodlardan voz kechib, deontologik va integratsion yondashuvlarga asoslangan innovatsion texnologiyalarni joriy etishni talab qilmoqda. Tadqiqot doirasida mavzularini keys-stadi, rolly va ishbop o'yinlar hamda refleksiv kundaliklar orqali modellashtirishning yuqori samaradorligi asoslandi. An'anaviy usullardan farqli o'laroq, bunday integrativ muhit talabada shunchaki quruq nazariy bilim emas, balki real muammoli vaziyatlarda mustaqil va mas'uliyatli qaror qabul qila olish ko'nikmasini, ya'ni barqaror kasbiy-axloqiy pozitsiyani shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1.Зеер Э.Ф. Психология профессий: учеб. пособие для студ. вузов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003. – 336 с.

2.Левитан К.М. Педагогическая деонтология. – Екатеринбург: Деловая книга, 1999. – 272 с.

3. Nuparova N.N., Omonova M. Bo'lajak pedagoglarda deontologik yondashuvlar asosida kasbiy ko'nikmalarni shakllantirish // Modern Science and Research. – 2025. – T. 4, № 2. – B. 74–78.

4.Schön D.A. The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. – New York: Basic Books, 1983. – 374 p.

5. N.Ismailova. Mechanisms For Ensuring The Harmony Of Deontological And Integrative Approaches In The Formation Of Professional Identity Of Future Teachers. International Journal of Pedagogics. Oskar publishing. VOLUME Vol.06 Issue 05 2026 .PAGE No 184-189. DOI 10.37547/ijp/

6.N.Ismailova. Deontologik va integratsion yondashuvlar uyg'unligi asosida bo'lajak pedagoglarning kasbiy identikligini shakllantirish.“Zamonaviy ta’lim tizimida innovatsion rivojlanish va yangi avlod kompetensiyalari” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiya.14- mart.2026-yil. 409-414-bet